

File ID	uvapub:86972
Filename	316681.pdf
Version	final

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	conference contribution
Title	Albert Helman: de homo universalis
Author(s)	M. van Kempen
Faculty	FGw: Instituut voor Cultuur en Geschiedenis (ICG)
Year	2008

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:

<http://hdl.handle.net/11245/1.316681>

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content licence (like Creative Commons).

Albert Helman *De homo universalis*

Michiel van Kempen

Laat ik maar met de deur in huis vallen: Lou Lichtveld, de man die onder de naam Albert Helman de eerste belangrijke migrant-schrijver uit de Nederlandstalige West is geworden, was maar klein van postuur; nauwelijks 1 meter 55. Niettemin staat de biograaf van het leven van Lichtveld/Helman voor de bijna onmogelijke opgave op Lichtvelds hoogte te komen. Om een reconstructie van zijn leven te geven, moet men nederig willen zijn, beseffen hoe weinig men weet, en pragmatisch gebruikmaken van de door het postmodernisme aangereikte verontschuldiging dat de relatie tussen een levensbeschrijving en de empirische werkelijkheid — zo die überhaupt al bestaat — uiterst problematisch is. Tenzij men het leven van de gebiografeerde nog eens dunnetjes over zou willen doen, zoals Harry G. M. Prick dat met Van Deyssel deed, maar gezien mijn achterstand van vijftig jaar op de bijna 93 jaar oud geworden Lichtveld sluit ik die optie voor mijzelf liever uit.

Ik roep kort enkele feiten in herinnering die mijn wanhoop mischien kunnen illustreren.¹ Lodewijk Lichtveld werd op 7 november 1903 te Paramaribo geboren als telg van een geslacht met zowel Duits, creools, Nederlands als Indiaans bloed. Hij verbleef van zijn elfde tot en

met zijn veertiende jaar in Nederland, waar hij meende priester te zullen worden, keerde vol heimwee terug naar zijn vaderland, behaalde de derdegraadsonderwijzersakte en gaat in 1921, vol wrok over het koloniale nest dat Suriname heet, opnieuw naar Nederland. Daar vond hij werk als achtereenvolgens onderwijzer, organist, muziekcensensent bij het katholieke dagblad *De Maasbode*, verslaggever en kunstredacteur voor *De Telegraaf*. Hij vindt al gauw aansluiting bij de jonge zich emanciperende katholieke voorhoede rond het tijdschrift *De Gemeenschap* en zijn eerste boeken beginnen te verschijnen. Onder de naam Lodewijk Lichtveld verscheen in 1923 zijn debuutbundel, *De glorende dag*, later zijn bekende romans *Zuid-Zuid-West* en *De stille plantage*. Deze eerste periode van fictie waarvoor de stof werd ontleend aan zijn land van herkomst, zou gevolgd worden door nog twee periodes van actieve bemoeienis met Suriname: de jaren direct na de Tweede Wereldoorlog waarin hij in Suriname de functies van minister van Onderwijs en Volksgezondheid en voorzitter van de Rekenkamer bekleedde (tevens een nieuwe periode van zijn schrijverschap), en de jaren na de Surinaamse onafhankelijkheid waarin hij zich wijdt aan de studie van de cultuur en geschiedenis van zijn geboorteland. Aan het einde van zijn leven heeft hij ongeveer honderddertig boeken en een ontelbaar aantal artikelen op zijn naam gebracht, gepubliceerd als Albert Helman, maar ook onder de namen Rolf Keuler, Jo Jaspers, Floris Kapteyn, J. B. Tenoten, Marion Bekker en nog verschillende andere, maar veel ook anoniem, of — zoals tijdens de oorlog wanneer hij een actieve rol speelt in het verzet tegen de Duitse bezetters — onder nog andere pseudoniemen. Een hele reeks boeken is ook in vertaling verschenen.

Albert Helman publiceerde in alle denkbare genres: proza, poëzie, toneel, essayistiek, wetenschappelijke studies, journalistiek en daarenboven vertaalde hij een hele reeks boeken. Hij interesseerde zich voor de muziek, de beeldende kunst en de architectuur, de filosofie, de psycho-analyse en de linguïstiek, de politiek en de diplomatie, de financiële wereld en de wiskunde, en hij hield zich diepgaand met al die domeinen bezig, publiceerde erover en onderhield met een eindeloze reeks personen een geregelde correspondentie. Dat hij, die acht talen vloeiend sprak, zichzelf een renaissanceist noemde, kan onmogelijk een ijdele aanspraak heten. De markante persoonlijkheden met wie hij nauw bevriend was of met wie hij zich in zijn leven intensief heeft beziggehouden vormen een indrukwekkende portrettengalerij van de twin-

¹ De geciteerde documenten die betrekking hebben op Barber van de Pol komen uit het nog ongeordende archief-Albert Helman, dat zich bevindt in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag. Enkele studies die een overzicht geven van Helmans werk zijn Michiel van Kempen, 'Albert Helman', in: *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur*,

Bohn Stafleu Van Loghum, Houten 1998 en Michiel van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*, De Geus, Breda 2003. Biografische essays geeft Michiel van Kempen, *Kijk vreesloos in de spiegel. Albert Helman 1903-1996*, In de Knipscheer, Haarlem 1998, alsook de bijdragen tot het Helman-nummer van het tijdschrift *Mutyama* uit 1993.

tigste eeuw: Paul van Ostaijen en J.J. Slauerhoff, Willem Mengelberg en Pablo Casals, Franz Kafka en George Orwell, Joris Ivens en Frida Kahlo, Wilhelm Reich en Derek Walcott, Joseph Luns en Jopie Pengel.

Komend vanuit de kleine, lichtgekleurde burgerij in Suriname — maar met twee volbloed Indiaanse grootmoeders — heeft Helman zich al jong ontruikt aan het nog tot in zijn merg koloniale Suriname. Zijn leven is door zijn haat-liefdeverhouding tot zijn vaderland getekend geweest. Hij was als migrantschrijver een eenling toen hij Zuid-Amerika voor Europa verruilde en hij zou die positie op de 'dorre hoogvlakten van het kunstenaarschap' ook koesteren, al volgt hij het literaire leven — het kunstleven *tout court* — op de voet, ook dat van zijn jonge talentvolle landgenoten.

Wanneer de biografie van deze 'dwarsliggende Indiaan' wordt opgevat als een relaas van (post)koloniale ontworsteling en aantrekkingskracht, wordt echter een klemmende vraag opgeroepen, een vraag die ook gesteld kan worden voor het bredere verband van de aandacht voor koloniale samenlevingen.

Dekoloniserend perspectief

Met de groei van de studieuze aandacht voor de ex-koloniën, koloniale mogelijkheden en post-koloniale situaties is na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk aan een consensus gegroeid over waar die aandacht toe zou moeten bijdragen: een herschrijving van de geschiedenis en de culturen van gekoloniseerde mogelijkheden. Hoe uiteenlopend de benaderingen van de onderzoekers ook mogen zijn, de neuzen wijzen in één richting: wanneer verschijnselen geplaatst worden in de dynamiek van kolonisatie en dekolonisatie worden die verschijnselen exacter beschreven. Onder invloed van het denken van Derrida en Foucault is het analyseren van machtsverhoudingen centraal komen te staan. Tegelijk heeft het onderzoek daarmee — weliswaar niet automatisch en ook niet altijd, maar wel in de regel — een politieke correctheid gekregen: het onderzoek gaat zelf deel uitmaken van het proces van dekolonisatie.

Dat het 'dekoloniserende perspectief' vruchtbare resultaten kan opleveren (en al heeft opgeleverd) is zeker. Als het gaat om herschrijving van de geschiedenis staan we nog aan het begin, maar links en rechts wordt opmerkelijke voortgang geboekt. Nu ook steeds meer biografieën geschreven worden over persoonlijkheden uit voormalige gekoloniseerde gebieden ligt het voor de hand dat ook daar vanuit eenzelfde perspectief gewerkt wordt. Maar de vraag is, of dat 'dekoloniserende' of

Hella Bentram-Matthijs

DE ZWARTE CATS

WOORD VOORAF

In trouwe, ik zal de laatste zijn om alle bitterballen van Jantje P. voor zoete koek aan te nemen, of elke kraaienmars voor een blankeduijfsdemonstratie te houden. Edoch, alle gekheid op dit stekje, we mogen toch wel eens lachen, niet? Om elkaar: Klaas Kruidenier (Klaas VI) om Zwarte Piet, of omgekeerd, — ieder op zijn beurt. Zo-maar. Ik heb gezegd.

In het jaar der ver(k)-euk(e)ling.

1978

H.B.-M.

*De zwarte Cats, of Neokolonisatie der Surinaamse volkswijsheid (1978)
Omslag en een pagina uit het binnenwerk*

(post)koloniale perspectief een zoeklicht aanreikt dat, hoe verleidelijk ook op het eerste gezicht, soms even verhullend of misleidend werkt als welk ander zoeklicht ook. Ik wil proberen dat duidelijk te maken aan de hand van een nog weinig becommentarieerde tekst, en ik wil het mezelf ook niet gemakkelijk maken: ik neem een uitgave waarbij het onvermijdelijk lijkt om een postkoloniaal perspectief aan te houden, een boek-publicatie met andere woorden direct gelieerd aan Suriname. Laten we zien of het mogelijk is deze in Nederland verschenen tekst te *recentreren* (om een term van Jack Corzani te gebruiken), dat wil zeggen terug te plaatsen binnen een Caraïbische ontstaans- en leescontext.²

In 1978 komt een bundeltje uit met Surinaamse *odo's* (spreekwoorden) onder de naam *De zwarte Cats, of Neokolonisatie der Surinaamse volkswijsheid*; de auteur ervan is Hella Bentram-Matriotte. Wie dat is staat achter in het boekje, in het Nederlands en Sranan:

Vrijpostige lieden noemen mij weleens 'Missi Hella', maar ik heet Mevrouw de weduwe Bentram. Mijn echtgenoot was een deftige Hollander, vandaar dat ik in Nederland blij voortsukkelen. Maar ik ben een 'geboren' Matriotte, u weet wel, die vroeger woonden bij de Bokkenbrug. Ze waren landskinderen al voordat er een burgerlijke stand bestond. De naam van wijlen mijn vader was Patriot, maar het Gouvernement heeft de mijne veranderd. Ik weet niet waarom, al die onzin. Zo verwarren de autoriteiten de namen van de mensen. Mij kan het niet schelen, ze kunnen de pip krijgen. Nu weet u wie ik ben.

Weten we nu wie er steekt achter dit schetsje dat met zijn aanspreking van de luisteraar de orale verteltrant oproept? Het is natuurlijk niet moeilijk om in het eerste deel van de naam een anagram van Albert Helman te herkennen, een letterverhaspeling volgens oud-koloniaal recept, dat ook zovele Surinaamse familienamen heeft opgeleverd: Reteig uit Gieter, Neral uit Laren, Pinas uit Sapin, Nelom uit Molen, Madretsma uit Amsterdam, Tdlohreg uit Gerholdt enzovoort. De illustraties bij het boekje werden verzorgd door Frimangron, een pseudoniem van de medicus Jacques Philipszoon, die Lichtveld al kende uit

2 Jacques Corzani, 'Problèmes méthodologiques d'une "histoire littéraire" des Caraïbes', in: *Komparatistische*

Hefte [themanummer 'Neue Wege der Literaturgeschichtsschreibung'], (1985) 11, p. 49-67.

de oorlogsjaren toen hij in de 'wolkenkrabber' aan het Amsterdamse Merwedeplein bij N.A. Donkersloot — de dichter Anthonie Donker — woonde; Philipszoon woonde aan de Zuideramstellaan, net om de hoek van Lichtvelds flatgebouw. Hij is vooral bekend geworden om zijn pasteltekeningen van apen en zijn aquarellen van Paramaribose stadsgezichten.

In het boekje bracht Helman honderd zestig *odo's* en zestien liedteksten bijeen, in het Sranan met een vrije, rijmende vertaling, waarin — zoals in heel Helmans oeuvre — tal van woorden voorkomen die men nu enkel nog in de grotere woordenboeken terugvindt.³ Wat wilde hij daarmee? In het 'Woord vooraf' deelt Hella Bentram-Matriotte ons het volgende mee:

In trouwe, ik zal de laatste zijn om alle bitterballen van Jantje P. voor zoete koek aan te nemen, of elke kraaienmars voor een blanke-duifjesdemonstratie te houden. Edoch, alle gekheid op dit stokje, we mogen toch wel eens lachen, niet? Om elkaar: Klaas Kruidenier (Klaas VI) om Zwarte Piet, of omgekeerd, — ieder op zijn beurt. Zo-maar. Ik heb gezegd.

Daaronder staat dan nog een rederijkerswoordspeling: 'In het jaar der ver(k)_rⁿeu(el)ing.' Met Jantje P. kan alleen maar een van de hoofdrolspelers in het onafhankelijkheidsproces van Suriname bedoeld zijn: Jan Pronk, minister van Ontwikkelingssamenwerking in het kabinet-Den Uyl. Dat Lichtveld de onafhankelijkheid van Suriname prematuur vond en dat hij geen levensvatbaarheid voor de jonge republiek zag, heeft hij herhaaldelijk in interviews betoogd.⁴ Hier zegt hij het in een buiteling van metaforen die wel duidelijk maakt dat de auteur van mening is dat Nederland Sinterklaas is komen spelen in Suriname, maar die verder eigenlijk allesbehalve helder is. In 'Klaas VI' zal wel een verwijzing zitten naar Jan Klaasesz, de gouverneur van Suriname tijdens

3 Ik noteer achtereenvolgens: edoch, ijlings, beurt (in de betekenis van: draagt), flemen, snoever, toespijs (wel gangbaar in het Surinaams-Nederlands), wisse, bestorven, facie, moer, blafferd, uchtend, poffers, joffers.
4 Bijvoorbeeld in André Oosthoek, 'Suriname houdt het niet. "De buit is

al verdeeld"', in: *Provinciale Zeeuwse Courant* 1 maart 1980 en Gerard Mulder, 'Schrijver-diplomaat Albert Helman: "De kaarten zijn allang geschud. Venezuela zal Brits Guyana opslokken en Brazilië Suriname"', in: *Vrij Nederland* 4 september 1982.

wiens ambtstermijn (1949–1956) het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden tot stand kwam, en aan wie Lichtveld in 1951 zijn ontslag als minister moest aanbieden na de zogenoemde ‘Hospitaalkwestie’: Lichtveld was minister van Onderwijs en Gezondheidszorg en ontsloeg de directeur van ‘s Lands Hospitaal, Henk van Ommeren, omdat het ziekenhuis volgens hem een ‘Augiasstal’ was. Van Ommeren had echter als lid van de Staten van Suriname zoveel politieke steun, dat de regering ten val kwam.⁵

We hebben hier zo op het oog dus te maken met een vorm van *terugschrijven* — *the empire writes back*: een auteur stelt een collectie vaderlandse spreekwoorden samen die bij uitstek het genre representeren van het verbaal ingeklede verzet tegen de kolonisator. Hij zet die om in de taal van de kolonisator en zet daar eigengereid de naam boven van het boegbeeld van het Nederlandse moralisme: Jacob Cats, voorzien van het adjectief ‘zwarte’. In het voorwoord pepert hij de inmiddels voormalige kolonisator nog eens in dat de onafhankelijkheid van zijn land nauwelijks meer is geweest dan een presentje van Sinterklaas aan Zwarte Piet.

Wat nu zo opvalt in de vertalingen van de spreekwoorden is dat zij door het rijm de compactheid van de oorspronkelijke odo's missen. In sommige gevallen geeft Lichtveld behalve een vertaling ook nog een uitleg in rijm. Dat is bijvoorbeeld het geval met de odo:

Gado no mek' ala finga langa wanfasi

Dat letterlijk vertaald betekent: God heeft niet alle vingers even lang gemaakt, maar waarvan het ‘equivalent’ in *De zwarte Cats* luidt:

*Niet alle vingers zijn even lang,
aldus beschikte God.
Wees dus, als anderen groter zijn,
tevreden met uw lot.*

5 Frits Eduard Mangal Mitrasing, *Tien jaar Suriname. Van afhankelijkheid tot gelijkgerechtigheid. Bijdrage tot de kennis van de staatkundige ontwikkeling van Suriname van 1945 tot 1955*, Luctor et Emergo, Leiden 1959, p. 200–257.

Helmans versie van de kwestie is te vinden in Michiel van Kempen, *Privé-domein van de Surinaamse letteren. het Surinaamse literatuurbedrijf in egodocumenten en verspreide teksten*, Surinaams Museum, Paramaribo 1993.

Wie de breedvoerigheid van de vertalingen zeker ook niet kon waarderen was de recensent van *NRC Handelsblad*, Barber van de Pol, die het boekje besprak in de editie van 12 mei 1978. ‘Het Nederlands doet overal pijn aan de ogen.’ De opmerking zal de oud-onderwijzer uit de kolonie die altijd zo secuur was op zijn taal gestoken hebben. Dan komt de inhoud aan bod:

Het Surinaamse taalgebruik mag dan een stuk drolleriger zijn dan het Nederlandse, zoals bijvoorbeeld het Spaanse geslachtelijker is, wat hier aan poep wordt bijeengegaard loopt de spuigaten uit. [...] De sfeer is zo plat dat ik zelfs bij het onschuldige ‘voor- en tegenwinden’ de meest onsmakelijke associaties heb.

De recensie moet hard zijn aangekomen bij Lichtveld. Hij doet althans iets wat hij normaal nooit doet: de weduwe Benram laat het er niet bij zitten en reageert met een ingezonden brief.⁶

Wanneer men zoiets eenvoudigs als Caesar's ‘veni, vidi, vici’ precies wil vertalen moet men toch schrijven: ‘ik ben gekomen, ik heb gezien, ik heb overwonnen’. Dat zijn dan negen woorden, in plaats van de oorspronkelijke drie, of 38 letters in plaats van twaalf. Ik geloof meer dan driemaal zoveel; ik kan niet zo goed meer tellen, want sinds ik als weduwe door de dood gescheiden leef, kom ik niet verder dan de tafel van twee en het bed van één.

Al heb ik nu aangenomen dat U Latijn kent, ik weet heel zeker dat U niets van het Sranan afweet, anders zou het U niet ontgaan zijn, dat bijvoorbeeld ‘kont’ nog de netste vertaling is van het woord ‘lasi’, dat wij als kind dan ook nooit in de mond mochten nemen tenzij als werkwoordelijk homoniem in de betekenis van verliezen. Tegen u zou ik dan moeten zeggen: *joe lasi pasi*, U bent het spoor bijster geraakt. Alweer tweemaal zoveel woorden; ik kan er heus niets aan doen. Talen zijn talen en U kunt er niet naar talen. Ik heb met U te

p. 107–109. Zie ook Hans Ramsoedh, ‘Helmans politieke kruistochten’, in: *Oso* 14 (1995) 1, p. 22–36.

6 Vergelijk zijn uitspraak: ‘Ik heb trouwens nooit gepolemiseerd, ook nooit een ingezonden brief geschreven. Ik ga

die kranten toch niet gratis kopij voor hun kolommen aanbieden?’ Uitspraak in het interview van Michiel van Kempen, ‘Albert Helman viert zijn 90ste verjaardag. “Mister Lou, how much?”’, in: *Weekblad Suriname* 4 november 1993.

doen, vandaar mijn verdere:

REPLIEK

De brave Barber van de Pol
begrijpt niets van de schrijverslul
om af en toe eens gek te rijmen.
Zelfs 't woordje 'poep' laat hem bezwijmen.
Moet Barbartje daarom nu hangen?
Welnee, — wie zou zoiets verlangen?
Het sloeg hem enkel in zijn bol
Omdat zijn naam zelf rijmt op U-weet-wel!

Met mijn oprechte wens dat Uw constipatie gauw over mag gaan (ik gebruik zelf met veel succes 'agar-agar')⁷ verblijf ik.

De recensente reageerde zelf twee dagen later:

Geachte mevrouw Bertram [sic!],
Wat moet ik nu op zo'n brief antwoorden? U bent me een grappen-
maker! Laat ik volstaan met te zeggen dat ik veel van vertalen weet,
graag schrijf en het liefst van alles een goed boek lees.

Uw grapjes omtrent mijn naam, mevrouw, zijn zeer goedkoop.
Polledrol, Barbartje moet hangen, hoe komt u er bij. Pol doet mij uit-
sluitend denken aan het gras waarop generaties van mijn voorou-
ders hebben geboerd. Niet aan lol, niet aan hol, niet aan drol, niks.
Wat dat Barbartje betreft, dat slaat in elk geval op een Dame. U heeft
zich in mijn geslacht vergist, zoals u zich ook in de toestand van mijn
ingewanden heeft vergist. Gedroogde abrikozen lijken mij trouwens
gezonder dan agar-agar.

Sorry, geen antwoordrijmpje, ik moet zeggen 't gaat me goed af het
Sinterklaasrijm, maar 't jaargetijde noodt me niet.

Dank voor uw moeite, tot betere tijden,
Barber van de Pol

⁷ Agaragar is volgens Van Dale (14de uitgave): 1. gedroogd zeewier (m.n. roodwieren), en de gelatineachtige stof door uitkoking daarvan verkregen; als voedingsbodem gebruikt voor microbe-

culturen, ook bij het maken van confituren en het doorschijnend maken van papier en als bindmiddel voor waterverf, en 2. gelatinepudding van agaragar.

Van de Pol had op één punt gelijk: de grapjes van Lichtveld/Ben-tram op haar naam waren goedkoop. De brief van de weduwe was duidelijk geschreven in dezelfde grappen en grollen-stijl als het voorwoord tot *De zwarte Cats*. Maar waarom Van de Pol niet meer plezier beleefde aan de fraai vormgegeven bundel blijft toch onduidelijk. Uit haar recensie zou de argeloze lezer kunnen concluderen dat de zwarte Cats geob-sedeerd was door stront. Maar als je nauwkeurig telt, dan zie je dat van de 176 tekstjes slechts zeven een verwijzing bevatten naar het anale lichaamsdeel: kont (7), poep (13), kontje (30), reet (34), drek (43), koeie-stront (44), gat (44). Dat is nauwelijks opmerkelijk voor wie weet hoe vaak in het bij uitstek volkse genre van het Surinaamse spreekwoord woorden voorkomen als *g'go* (kont), *lasi* (idem), *olo* (gat) en *k'ka* (stront). Lichtveld, die nota bene voor zijn studies naar de oorsprong van het Sranan in 1963 in Amsterdam een eredoctoraat had gekregen, moet het met buitengewone ergernis hebben aangezien.

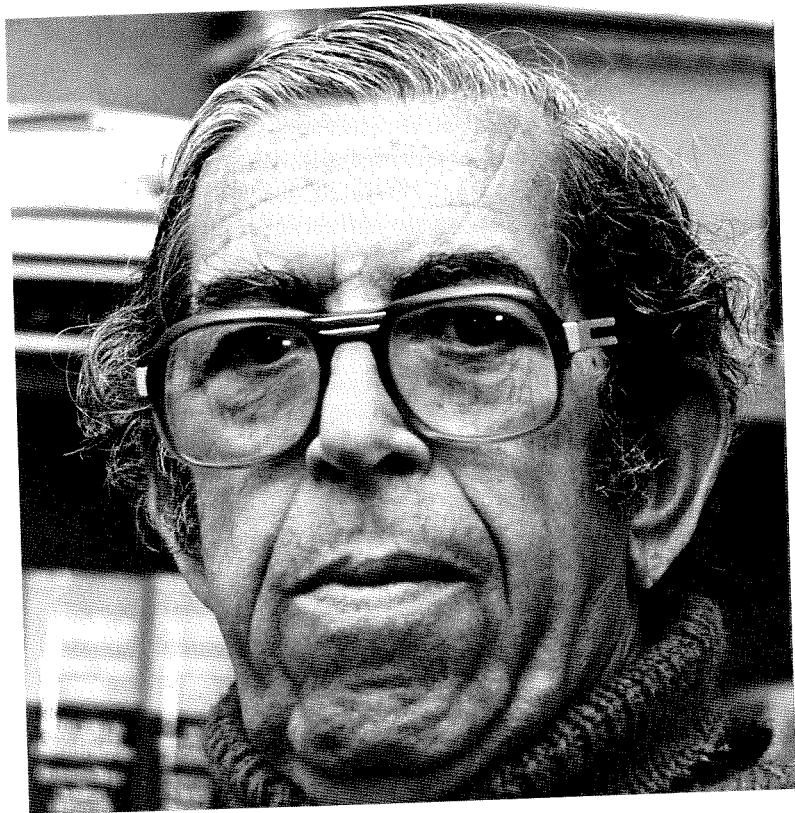
Barber van de Pol stipt even aan dat er misschien meer te zeggen is over het verschil in moraal in Suriname en Nederland zoals dat uit spreekwoorden naar voren komt, maar wat misschien wel het merk-waardigste is aan deze spreekwoordvertalingen is dat ze zo op en top Hollands zijn. Van de Pol kón dat natuurlijk ook niet zien: ze had niet de blik van binnenuit, ze beschikte niet over enig inzicht in het ontstaan en de historische context van Surinaamse spreekwoorden. Lichtveld geeft ze zelfs zo'n Hollandse aankleding, dat het oorspronkelijke karakter ervan volledig teniet wordt gedaan. Neem een van de bekendste odo's:

Tangi foe pansboko mi si ben'foto.

Een letterlijke vertaling luidt: Dankzij de Spaanse bok heb ik het bin-nenfort gezien. *De zwarte Cats* geeft op pagina 15:

*Erg is een nacht op 't politiebureau,
maar onderdak hebt ge en ge slaapt er op stro.*

De odo is een verwijzing naar de gruwelijke afstraffing van slaven, waar-bij zij hun knieën door hun samengebonden handen moesten steken, waarna de opzichter een stok onder de knieën doorstak. Daarna werden zij aan een kant afgetuigd met een tamarindezweep, omgekeerd en ver-volgens werd hun andere zij bewerkt. Deze vorm van straffen werd vaak voltrokken op de binnenplaats van het Fort Zeelandia, vandaar de cyni-

Lou Lichtveld

sche boodschap van deze odo: dankzij de Spaanse bok heb ik de binnenkant van het fort kunnen zien, dubbel cynisch omdat een gezeselde slaaf ook nog zijn meester moest bedanken voor de strafoefening.⁸ Natuurlijk is het niet eenvoudig die gruwelijke werkelijkheid te vertalen naar een ander taaluniversum, maar de Nederlandse versie is wel ingedijkt tot een kleinburgerlijk incident, waarbij het wel lijkt of een opgepakte dronkenlap zijn roes mag uitslapen op een politiebureau en allang blij mag zijn dat hij een dak boven zijn hoofd en een strobed heeft.

Een ander voorbeeld laat zien hoe de illustrator wel degelijk de historische connotatie van de odo's doorhad, terwijl Lichtveld zich er klaarblijkelijk totaal niet om bekommerde:

Soema di lo pondo, na adi sa kisi batyaw.

Letterlijk: Wie een pont roeit, die zal bakkeljauw krijgen. *De zwarte Cats:*

*Alleen wie roeit en liters zweet,
Krijgt toespis als hij 's avonds eet.*

Een pont of pontee was een vaartuig met riemen voor vier tot acht roeiers, gebruikt om koloniale waren en personen van de plantages naar de stad te brengen (het woord leeft voort in de Pontewerfstraat in Paramaribo). Soms was er een overdekt gedeelte waar mensen tegen de felle zon beschutting konden zoeken: de zogenoemde 'tent', vandaar ook: tentboot. Maar de roeiers waren uiteraard niet diegenen die de bakkeljauw kregen, de gepekelde kabeljauw was de toespis voor de gegoeden. De odo stelt dus de vraag wie er profiteert van de zware arbeid, in het Nederlands: de paarden die de haver verdienen, krijgen hem niet. Daarvan is bij de zwarte Cats niets meer terug te vinden. Illustrator Frimangron trekt een andere lijn. Hij vertaalt het spreekwoord naar een tekening van een marron die, een *kula*-stok in de hand, met zijn korjaal beladen met vracht, een *soela*, een stroomversnelling, oversteekt. Zo legt hij een subtiel en alleszins verantwoord verband tussen de onvrijheid van de slaventijd en de door marrons bevochten vrijheid.

Nu was Lichtveld natuurlijk slim genoeg om zelf ook wel te beseffen

⁸ In later tijd werd *foto* (fort) ook gebruikt als aanduiding voor de stad.

dat zijn vertalingen wel erg Hollands uitpakten. Hij heeft dan ook nog een slotwoord aan zijn vertalingen toegevoegd, om zich op voorhand te vrijwaren voor het verwijt van 'ontsurinamisering' van het odo-cultuur-goed. Hij, dat wil zeggen Hella Bentram, zegt: 'Wel, nu ik u getoond heb hoe blanken echte negerzaken kunnen aanwenden om er iets eigens van te maken, kunt gij voortaan weten hoe de huik te hangen naar de wind.' Met die 'gij' worden de Surinamers aangesproken en of zij de maritieme beeldspraak wel gemakkelijk zouden begrijpen is de vraag. Dus zorgt meester Lichtveld nog voor de expliciete uitleg: 'Het is geen schande Europese dingen op Surinaamse wijze te veranderen.' Dus met andere woorden: een aansporing om precies het omgekeerde te doen als wat er in dit boekje is gebeurd! Hoe dat dan te rijmen is met de zich toch o zo Surinaams opstellende weduwe Bentram: wel, de lezer kan hier even de pip krijgen.

Mijn betoog laat een benadering zien vanuit een postkoloniaal perspectief: ik heb geprobeerd duidelijk te maken dat Barber van de Pol de bundel puur vanuit een esthetisch (en misschien ook moralistisch) Nederlands standpunt heeft besproken en daarmee voorbijgaat aan de essentie van de collectie teksten, en ik heb proberen in te schatten hoe Lichtveld daar tegenaan gekeken zal hebben — *vanuit zijn biografie geredeneerd*. Maar klopt dit laatste wel? Herkennen we niet al te graag die biografie in het materiaal dat ons onder ogen komt? Natuurlijk kan enige kennis omtrent de *Werdegang* van Lichtveld onze lezing specifiek maken, maar doet die specifiekere lezing wel recht aan wat er werkelijk aan de hand is? Laten we eens kijken naar enkele elementen.

Het is ontegenzeggelijk waar dat Lichtveld in de fictieve persoon van Hella Bentram-Matriotte een spel speelt met historische referenties en met de actualiteit van het nog maar zo kort ontvoogde Suriname. Maar is het ook waar dat in het virtuoze spel met de taal een element zit van de man uit de kolonie die zich nog altijd wil bewijzen in het 'moederland'? Ik zeg niet dat dat onmogelijk is — opvallend is ook dat vergelijkbare opmerkingen mutatis mutandis zijn gemaakt bij het taalspel van jonge Marokkanen als Hafid Bouazza en Abdelkader Benali — maar toen Geerten Gossaert in zijn *Experimenten* (1911) een vergelijkbare taalreactivering beoogde, kwam het uiteraard bij niemand op een relatie met een koloniaal herkomstland te leggen.⁹

Een vergelijkbare opmerking over het feit dat Lichtveld bijzonder gestoken moet zijn geweest door Van de Pols aanmerkingen op zijn

Nederlands. Zou niet elke oud-onderwijzer dat zo hebben aan gevoeld, ongeacht of je nu uit de kolonie kwam of niet — ja, zou niet elke schrijver met een groot oeuvre zich gekwetst hebben gevoeld? Lichtveld/Helman, erudiet auteur van een vracht aan teksten waaronder ook linguïstische en letterkundige studies, dichter en vertaler had ook alle reden om in zijn trots gekrenkt te zijn.

Maar het merkwaardigste is nog wel dat mijn poging tot recentrage van *De zwarte Cats* feitelijk niet slaagt. Lichtveld *schrijft terug*, jawel, maar hij doet dat op zo'n manier dat de oorspronkelijke zeggingskracht van de odo's verloren gaat; hij boetseert de spreekwoorden tot ze passen in een Nederlandse context en betoont zich zo de perfect geassimileerde migrant die de cultuur van de kolonisator kent als zijn broekzak. We kunnen wel een postkoloniaal licht werpen op de oorspronkelijke Srananversie van de spreekwoorden, die plaatsen in hun historisch-talige context, die *recentreren*, maar het recentreren van de vertalingen en van de vertaler leidt niet tot resultaat. Dat die vertaler zich achter in het boekje nog even tot de Surinamers richt is een kunstgreep die niet werkt: waarom zouden Surinamers zitten te wachten op een vertaling die zich geheel en al op Nederland richt?

Het is opvallend hoe prominente Nederlands-Caraïbische auteurs als Albert Helman en de Antilliaan Cola Debrot met hun activiteiten soms nogal willekeurig in nu eens de Europese dan weer de Caraïbische context zijn geplaatst. Beide auteurs zijn al spoedig na hun eerste stappen op Europese bodem opgegaan in de toonaangevende Nederlandse culturele kringen, Helman rond *De Gemeenschap*, Debrot rond *Forum*. Beiden waren de Europese cultuur zeer toegenegen, hebben zich er diepgaand en gedurende hun hele leven mee beziggehouden en veel gepubliceerd dat met hun herkomstland niets van doen had, Debrot bijvoorbeeld over zijn vroegere vriend L.-F. Céline, Helman over Kafka.¹⁰

9 Over de Nederlandse 'annexatiedrift' als het gaat om migrantschrijvers heb ik geschreven in het opstel 'Dutch tulips in unexpected colors. Humour in Dutch migrant writing. Kader Abdolah, Sevtap Baycılı, Khalid Boudou, Edgar Cairo', in: Graeme Dunphy and Rainer Emig (eds.), *Hybrid Humour: Comedy in Transcultural Perspectives*. Amsterdam: Rodopi (ter perse).

10 Die toenadering tot de Europese cultuur werd hen vooral door het meer nationalistische deel van hun volk ook zeker niet in dank afgenomen, maar dat is weer een ander chapter. Over beider overeenkomsten Aart G. Broek, 'Lichtveld over Debrot en Helman', in: *Amigoe Napa* 21 februari 1986 en Aart G. Broek, 'Helman, Debrot en de Caribische literatuur', in: *Maatstaf* 34(1986)11/12, p. 144-148.

Helman werd als *Nederlands* auteur beschouwd en besproken, bij zijn eerste Suriname-gerelateerde boeken natuurlijk nog wel onder verwijzing naar zijn West-Indische achtergrond, maar die herkomst deed er niet meer toe toen hij boeken publiceerde als *Waarom niet* (1933), *Orkaan bij nacht* (1934), *Ratten* (1936) en *'s Mensen heen- en terugweg* (1937). Eerst toen het nationaal-socialisme in de zwarte pers zijn tronie liet zien, werd Helman weer gedefinieerd als de rasonzuivere exoot.

Wat ik met dit alles zeggen wil is niet dat het recentrage-perspectief niet deugt, of geen licht kan werpen waar het duister eerder regeerde, maar biografen moeten ervoor waken iets te willen recentreren dat nu eenmaal elders verankerd is. Het recentrage-concept kan biografen ertoe verleiden al te integristisch te willen zijn, alle verschijnselen te willen passen in de cultuur van herkomst van de gebiografeerde, zeg maar: de auteurs terug te trekken in hun geboortewieg. Maar Helman, Debrot, Hugo Pos, Rudie van Lier en zo vele andere migranten uit de eerste helft van de twintigste eeuw: ze waren nu eenmaal dubbel verankerd, kind van twee werelden, zoals de volksplantingen in de West dat altijd geweest zijn. Zij waren kind van hun tijd en de nuancering van het levensbeeld dat wij in biografieën van hen kunnen geven is er eerder mee gediend die dubbelheid scherp in beeld te brengen dan een bruin patina aan te brengen dat op sommige momenten de werkelijkheid geweld aandoet.

Rosemarijn Hoefte, Peter Meel
& Hans Renders [*redactie*]

Tropenlevens

De (post)koloniale biografie

KITLV UITGEVERIJ
LEIDEN

BOOM
AMSTERDAM
2008